

JELLEGZETES DÉL-ALFÖLDI ÖKOSZISZTÉMÁK NAGYLEPKE-EGYÜTTESEI (LEPIDOPTERA) CSONGRÁD MEGYE

KOVÁCS SÁNDOR TIBOR

(Szeged, Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat, Számítóközpont)

Abstract

E tanulmány, a *Folia Entomologica Hungarica* 1982/I. kötetében megjelent „Adatok Csongrád megye nagylepkefaunájának ismeretéhez I. (Kovács Sándor Tibor)” című adatfelsoroló munka kiértékelő tanulmánya. A szerző 1969—1981 között végzett kutatásainak és megfigyeléseinek eredményeit adja közre, valamint az általa eddig kimutatott 62 Rhopalocera és 460 Heterocera fajból álló társulás fontosabb elemeinek ökológiai, vagy állatföldrajzi besorolásuk alapján történt méltatását írja le, élőhelyeik bemutatásával együtt. A dolgozat tartalmazza, az eddig Lepidopterologiaiag kevésbé ismert, Csongrád megye területének kutatási múltját.

*

E munkám első részeként felsorolom a szakirodalomból, levelezéseim útján és személyes kutatás során gyűjtött összes adatot, mely a mai Csongrád megye területén történt lepkészettel kapcsolatba hozható. A továbbiakban, saját gyűjteményem idevonatkozó adatait, és megfigyeléseim eredményeit használtam fel a megye faunájának bemutatására.

Gyűjteményem állománya nagyrészt a megyei Növényvédelmi és Agrokémiai Állomás, a Móra Ferenc Múzeum ásvány- és ősvadonászati (Coleoptera gyűjtésére rendszeresített), a Tiszakutató Bizottság körtvélyesi, valamint saját fénycsapdáim és személyes gyűjtéseim anyagából állt össze. 1969—81 között 62 Rhopalocera és 460 heterocera fajt mutattam ki.

A lepidopterológia múltja Csongrád megyében

Nagyobb települések körzetének élővilága mindig kutatottabb az egyéb tájakéhoz képest. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy nagyobb lélekszámú embercsoportból több kutató és gyűjtő kerül ki. A rovarászat, de főként a lepkészet szempontjából ez a törvény Szegedre és környékére nem vonatkoztatható. Az okát talán a ritkaságokkal nem kecsegtető, fajban és példányszámban egyaránt szegényes lepkefauna hordozza. Kiváló zoológusunk, Bíró Lajos volt az első, aki az Alföld szegényes világát látta vonzóbbnak, de Szegedig ő sem jutott el (Aigner, 1898). A lepkészettel foglalkozó írásokat kutatva, egészen 1680-ig való visszatekintés során derült ki az a megdöbbentő tény, hogy az azóta eltelt háromszáz év alatt több tucat lepkészünk volt, és talán még több külföldi, akik gyűjtöttek hazánkban, akik mind eljutottak a tengermellékre, Balkánra, néhányan Távolkeletre és Új-Guineába is, de a mai értelemben vett Csongrád megyébe alig. Abafi-Aigner Lajos átfogó munkát

adott ki hazánk lepkéseinek munkásságáról (Aigner, 1898). (A továbbiakban erre a munkára való utalás (A) jellel történik.)

1815-ben Szeged vidékéről került elő az első *Oxytrypia orbiculosa*, melyet Koy Tóbiás gyűjtött és Esper determinált. Koy halála után Frivaldszky Imre gyűjteményébe került, Frivaldszky halála után a Nemzeti Múzeum Állattárába (A). Egy másik kutató, Náthly József, 1816—20 között a Szegeden töltött gimnáziumi éve alatt gyűjtött a városban és környékén. Új módszereket alkalmazott. Mivel figyelme az éjjeli lepkék felé irányult, kis lámpával és hálóval felszerelve, fogdosta a virágokra szálló éjjeli lepkéket. Később, fák oldalát megfúrta vagy faragta és az onnan lecsorgó fanedvet szívogató lepkéket gyűjtötte be. Jó módszernek bizonyult, hogy az ágakat mézzel kente be csalétekként (A).

Később a kor egyik legnagyobb kiválósága, Frivaldszky Imre, Vajda Péterrel a Tisza vidékét kutatta az Alföldön. Így gyűjtött Szegedhez közel a Tisza árterén 1840-ben (A).

Végzett néhány gyűjtést Simonka Lajos aradi gimnáziumi tanár is a Maros torkolata környékén 1890-ben (Erdős József 1969-ben Kovács S. T.-nak Székesfehérvárról írt leveléből).

Ez idő tájt kezdte nagy munkáját Vánki József tanár és Vellay Imre, az Állami Rovartani Állomás tisztviselője. A cikksorozat, az 1899-ben Rovartani Lapokként kiadott munka az első, mely Szeged környékének rovarvilágát ismerteti (Vánki—Vellay 1899). E munka ötödik része tartalmazza a lepkék rendjét, de csak a családokat nevezték meg, és azt, hogy egy családon belül hány fajt kutattak fel. A felkutatott fajok jegyzékét a tanulmány nem tartalmazza. Valószínű, hogy azt sohasem publikálták, de hazai irodalomban semmiképpen sem.

Nem sokkal a századforduló előtt került a Felvidékről Hódmezővásárhelyre Bodnár Bertalan gimnáziumi tanár, aki a helység környékét és a Maros torkolatvidékét vizsgálta behatóan. Halála után a gyűjteménye (madarak, emlősök, hüllők, rovarok) a helyi múzeumba, majd a ma is fennálló, volt Református Gimnáziumba került vissza; és ma is ott van. A rovargyűjtemény már elég hiányos, de fennmaradt egy részletes katalógus, mely a hajdani gyűjteményről készült. Ebben helyt kaptak olyan fajok is, melyek a megyénkben nem fordulhattak elő (*Palimpsestis fluctuosa* Hb. = *Cymatophora fluctuosa* Hb. és *Polyploca flavicornis* L.), mivel mai ismereteink szerint egyetlen tápnövényükül a nyír (*Betula*) szolgál. Bodnár életrajzát tartalmazó kiadványból (Ormos, 1963: Nagyjaink. — Bethlen G. Gimn. Évkönyve — 1963—64, pp. 62—63., illetve: Körtvélyessy, 1963: Bodnár Bertalan. — Bethlen G. Gimn. Évkönyve — 1963—64, pp. 49—56.) kitűnik, hogy gyakran cserélt állatokat más vidékeken dolgozó kollégáival. Innen tudjuk, hogy a II. világháború előtt egy angol lepkész (neve nem ismeretes) elvitte az alföldi lepkék teljes kollekcióját és helyette kolibri madarakat küldött. Az elcserélt anyagról részletes feljegyzés nem maradt, tehát nem tudjuk, hogy mely fajokból állt.

Szegeden, a Tisza töltésén fogtak *Lycaena amphidamas* Esp. (= *Lycaena helle* Schiff.)-t a század elején, mely adatnak a hitelességét a tudomány nem fogadja el maradék nélkül, mert bizonyító példányt a szakemberek nem láttak (Gozmány, 1968). Valószínű, hogy ez a faj, hazánkban teljesen kipusztult.

Abafi-Aigner (1906) két jellegzetes fajt említett Szegedről: a *Trochilium melanocephala* Dalm.-t és az *Epimaecia ustula* Frr.-t.

Nem teljes értékű adat a lepkészet számára egy Móra Ferenc személye körüli anekdota száz aranyt érő lepkéje sem, ami az 1960-as évek elejéig a szegedi Móra Ferenc Múzeum Természettudományi Gyűjteményében volt, és onnan a több éve elhanyagolt rovargyűjtemény antrenus-kártételei miatt végzett tisztogatás során

azt kidobták. Elbeszélés szerint *Oxytrypia orbiculosa* Esp. volt, lelőhelye (lehet, hogy csak tágabb értelemben) Szeged volt. Gyűjtésének időpontja ismeretlen.

Szent-Ivány József a Nagyalföld geometridáinak fenológiáját és elterjedését vizsgálta. A vizsgálat eredményéről beszámoló munkáját 1944-ben adta nyomdába Szegeden, az Alföldi Tudományos Intézet 1944—45. évi Évkönyvének első kötetéhez. A huszonöt oldalas cikkében feldolgozta a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának az alföldi és delibláti eredetű araszolólepkéit, hozzácsatolva saját gyűjtési és megfigyelési eredményeit. Példányonként kimutatta azok lelőhelyeit, gyűjtési dátumait és a gyűjtők nevét. Művében mindössze 163 fajt nevez meg. Szegedhez a legközelebbi gyűjtőhelyek, melyeket kimutatott: Bugac, Kecskemét, Kiskunhalas és az Arad megyei Borosjenő. Szegedi és egyben egyetlen megyei adat, egy Horváth Géza gyűjtötte és determinálta *Calothyasnis amata* L. példány volt 1901-ből (Szent-Ivány, 1944).

Erdős József kalocsai teológus, tanár, majd tompai plébános is végzett lepkészeti megfigyeléseket az Alföldön. Szeged mellett, a Maros-szögben végzett szisztematikus gyűjtéseket, melyeket kiterjesztett Coleopterákra és Hymenopterákra is. Az utóbbi rend számos új fajjal gazdagodott munkássága nyomán. Egy lepidopterológiai dolgozatában egy araszoló faj, az *Eilicrina trinotata* Metzn. nagyalföldi előfordulását jelzi, de ez nem Csongrád megyei adat volt (Erdős, 1938). A nem nagy, de példásan cédulázott gyűjteménye a Nemzeti Múzeum Állattárába került (Erdős — Székesfehérvár, Kovács S. T. — Szeged: 1969, magánlevelezés).

A II. világháború előtt került Szegedre Szamosújvárról Csíkszentgyörgyi Jósza János tanár, amatőr lepkész. Maganevelte hernyókat preparált és tűzte az imágók és bábjaik mellé. Demonstratív gyűjteményében nincs minden példányon lelőhelyét mutató cédula, de családja szerint Szeged környékén már nem gyűjtött. A háborúban tönkrement gyűjteménytöredéke ma is a szegedi múzeum természetrajzi kollekciónak gazdagítja.

Az 1972-ben Kiskunfélegyházán talált régi gyűjteményt Farsang József ács-mester (1866—1943) gyűjtötte. A kb. 1500 példányból álló hajdani kollekciónak csak nappali lepkéket tartalmazott, és csak nyomokban volt felismerhető. Az épen maradt példányok között volt néhány *Melanargia russiae* Esp. is, de eredetükre vonatkozó információt nem sikerült szerezni; az egész gyűjtemény cédulázatlan volt.

1956—57-ben végzett kutatásokat Muhi Jánosné és Pálfi György a zombói ősláp környékén. A két főiskolai tanár, különféle rovarok mellett, többnyire nappali lepkéket gyűjtött. Az éjszakai lepkéket kizárólag rejtekhelyeikről, alkalmilag gyűjtötték be. A térségből 147 lepkefajt mutattak ki. A munkáról készült dolgozat (Muhiné & Pálfi, 1957) alapján megállapítható, hogy több faj valószínűleg rosszul határoztak meg (pl. *Meleageria daphnis* Schiff., melyet október 12-én gyűjtöttek, és *Agrodiaetus admetus* Esp.-t, mely az Alföldön nem él, valamint a *Lycaena orion* Pall. alföldi előfordulását csak a Szikrán gyűjtött példányok igazolták. Nem régen került elő Tarhosról (leg. Komlódi: Békés Megyei Agrokémiai és Növényvédelmi Állomás) is, ahol feltehetően a sok másban is érvényesülő „Bihari hatás” miatt létezik, zombói előfordulása kétséges.

A hatvanas évek végén Uherkovich Ákos egyetemi hallgató a Tisza mellékén végzett kutatásokat. Eredményeit a Tiscia (Uherkovich 1967, 1968, 1973) közölte. A dolgozataiban kimutatott fajok közül nyolcvankettőt gyűjtött Csongrád megyében.

Az 1946-tól napjainkig terjedő időből több egyetemi és főiskolai szakdolgozatot néztem át. Mivel nem minden részletükben bizonyultak megbízhatóknak, ezért tartalmuk értéke kétes.

A felsorolt gyűjtők és a megyékre vonatkozó irodalom minimálisnak mond-

ható. Magyarország nagylepkéfauna térképén Csongrád megye majdnem fehér foltként jelentkezik. Ha itt volt is gyűjtés, a legtöbbjét nem publikálták, a gyűjtemények is, kevés kivétellel, megsemmisültek, feledésbe merültek.

A tudomány számára fennmaradt anyagból a magyarországi nagylepkék elterjedéséről Kovács Lajos (1953, 1956) írt szisztematikus összefoglalást, melyhez húsz év alatt sok nagy gyűjteményt nézett át, számos hazai és külföldi irodalommal együtt, és azokat szigorú feltételek alapján értékelte. A nem bizonyítható, vagy kétes adatokat nem vette figyelembe. Így a megyéből Kiskunfélegyháza, Szentés, Pusztaszer, Hódmezővásárhely, Szeged és Szőreg lelőhelyekről 18 Diurna, 4 Sphingidae, 6 Notodontidae, 1 Saturnidae, 3 Lasiocampidae, 4 Lymantridae, 8 Arctiidae, 1 Synthomidae, 2 Nolidae, 76 Noctuidae, 39 Geometridae, 3 Zygaenidae, 3 Cossidae és 1 Hepialidae, összesen 169 fajt mutatott ki és térképezett fel.

Ezután hozták létre az Erdészeti Tudományos Intézetet és a MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központ, egymástól független, de országos méretű fénycsapdahálózatát, melyek nyomán ugrásszerűen kiszélesedett faunánk ismerete.

Csongrád megye területének általános jellemzői

Mind geológiailag, mind florisztikailag a terület két részre osztandó; választóvonal a Tisza. A folyó jobb partján, a 10—15 km széles, mezőgazdasági művelésre jól alkalmas területtől nyugatra eső vidék teljes egészében a magyar flóratartomány alföldi flóravidéke (Soó, 1963), mely a Duna—Tisza közti homokos területtől jól elkülöníthető a homokfelületi formák csupán enyhén hullámos felülete miatt. Az átmeneti részek termőhelyi elkülönítése egyáltalán nem indokolt. A folyó bal partján a széles sávban húzódó öntéstalajú síkság az attól keletre fekvő „Csongrádi hátság”-gal együtt jól hasznosítható kultúrtáj.

A fontosabb gyűjtőhelyek rövid növényföldrajzi ismertetése és Lepidopterafaunájának bemutatása

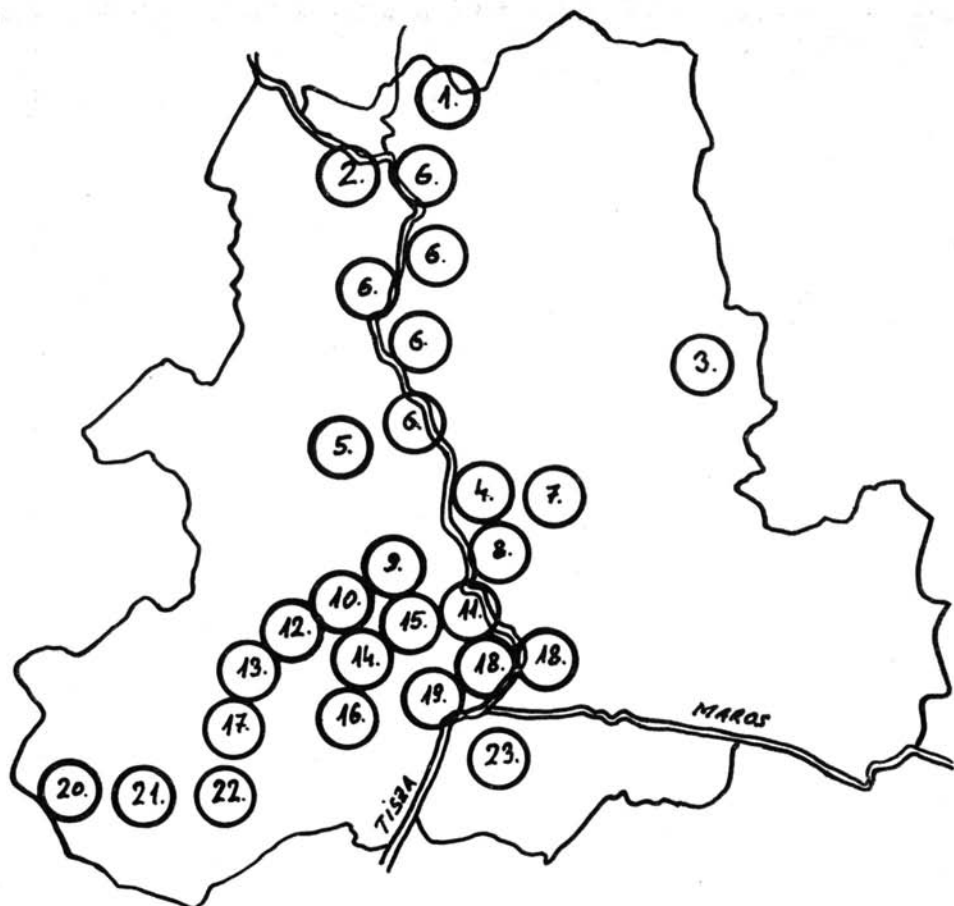
Ásotthalom, Emlék-erdő

A hajdani alföldi erdők szétszórt szürke és fehér nyárfaiból megőrzött 29 holdas „tanúerdő” (Festuco-Quercetum Populetosum) (a növényföldrajzi leírások Csongor Győző szóbeli közlése alapján). Árnyas gyepjében az egykori gyöngyvirágos tölgyes ritka növényfajait találjuk (pl. *Iris variegata*, *Iris humilis*). A humuszos homoktalajú erdőszéleken a csenkesz társulása az uralkodó, két altársulással (Festucetum sulcatae serevényfűzzel — *Salix rosmarinifolia* és *Festusetum vaginatae*). A homokbuckákon árvalányhaj (*Stipa Joannis*) terem.

Ásotthalom, Dugonics-erdő

Egyike a legszebb homoki erdőtípusoknak megyénkben. Erdőállományukat magas korig tartják fenn, melyben akácerdő váltakozik feketefenyő állományokkal (*Robinia*, *Pinus nigra*). Tisztásokon naprózsával (*Fumana procumbens*) és általában a homokkötésben szerepet játszó fajokkal. Ősszel az endemikus őszi kikerics (*Colchicum arenarium*) pompázik. Nyári esők után sok a gomba. Köztük a nagy őzlábgomba (*Lepiota procera*) (Csongor.).

A megye területéről kimutatott összes Macrolepidoptera 57%-a ebből a két, a Duna—Tisza-közi homoki erdőknél hidegebb erdejű és még őseinek mondható környezetből került ki.

1. ábra. A fontosabb gyűjtőhelyek Csongrád megyében: 1. Nagytőke (fénycsapda), 2 Csongrád (egyedi gyűjtés), 3. Székkutas (fénycsapda), 4. Mártély (fénycsapda, egyedi gyűjtés), 5. Ópusztaszer (fénycsapda), 6. A Tisza ártere és szegélyerdők (egyedi gyűjtés), 7. Hódmezővásárhely (fénycsapda, egyedi gyűjtés), 8. Körtvélyes (fénycsapda, Malaise csapda, egyedi gyűjtés), 9. Sándorfalva (egyedi gyűjtés), 10. Balástya (fénycsapda), 11. Algyő (fénycsapda, egyedi gyűjtés), 12. Zsombó (fénycsapda, egyedi gyűjtés), 13. Zsombói erdő (Malaise csapda), 14. A fehér-tavi szikes puszta-Daruhalom (egyedi gyűjtés), 15. Fehér-tó (Kegyedi gyűjtés), 16. Sziksós-tó (egyedi gyűjtés), 17. Zákányszék (fény csapda), 18. Tápé (egyedi gyűjtés), 19. Szeged város a körtöltésen belül (egyedi gyűjtés), 20. Ásotthalom, Dugonics erdő (fénycsapda, egyedi gyűjtés), 21. Ásotthalom, Emlék erdő (Malaise csapda, egyedi gyűjtés), 22. Mórahalom (fénycsapda), 23. Újszeged (Kegyedi gyűjtés). Az említett fénycsapdák anyagának 98 064 példánya 428 fajt képviselt, melyhez egyéb úton szerzett adataimat csatolva, összesen 522 fajt kutattam fel

A társulás jelentős részét csakúgy, mint bármely más területen, a széles ökológiai tűrőhatárú fajok teszik ki, melyek itt is gyakoriak. A heterogén jellegű euraszibíriai-égerláp komponensek hygrophil csoportjából a *Celama chlamitulalis* Hb., a *Hypnodes costaestrigalis* Stph, az *Eustrotia uncula* Cl. és a *Sedina büttneri* Her. említendők, melyek jobbára alacsonyabb, lápos területek lakói (Varga, 1964). Rendszeresen előfordul több *Archanara* faj is. Az euraszibíriai elterjedésű, homoki erdőkhöz ragaszkodó *Calotaenia celsia* L. és a *Sterrrha sylvestriaria* Hb. is rendszeresen

1. kép. Ásotthalmi erdőrészlet (Kovács Sándor Tibor felvétele)

előfordul, éppúgy, mint a diszjunkt areájú dél-európai és kelet-ázsiai elterjedésű „Sybilla típusú” fajok közül az *Eucharta amethystina* Hb. és az *Eucharta virgo* Tr. (Varga, 1964). Ellenben ökológiai tulajdonságai szerint a *Calotaenia celsia* L.-val hasonló típusú és tűréshatárú, és az *Euxoa tritici* L. formakör fajaival könnyen összetéveszthető *Euxoa crypta* Dadd. a területről valószínűleg hiányzik. Megemlíteném, hogy az *Eupithecia selinata* H. & S., mely tipikus eleme a hasonló társulásoknak, nemcsak Ásotthalomról, hanem egész Csongrád megyéből nem került elő. Az Alföldünkre jellemző szubmediterrán-pszammofil *Catocala puerpera* Giorn. és *Euxoa segnilis* Bsd., továbbá a *Hipparchia statilinus* Hufn. nagy számban él a vidéken. De *Catocala nupta* L., az ettől lényegesen különböző ökológiai igényekkel bíró *Catocala fraxini* L., és az állatföldrajzi hovatartozásában nem egyértelműen tisztázott *Nycteola revayana* Sc. is előfordul, de lényegesen kisebb példányszámban. A lomberdei *Dasychira pudibunda* L. gyakori. A főként juharféléken (*Acer*) élő *Cyclophora annulata* Schulzeből évek során csak tizenkét példány került csapdába. Hasonló az arány a társulás több komponensének előfordulásában (több *Ennominae* faj). A szinte tömegesen előforduló ligeterdei-lápréti *Drepana falkataria* L.-val szemben a vele több szempontból megegyező ökológiai igényekkel bíró *Pelosia muscerda* Hufn. ritkán gyűjthető. A fenyőállományban elszórtan borókával gazdag erdőszeg legjellegzetesebb faunaelemei: az adventív *Panolis flammea* Schiff., a *Dendrolimus pini* L., a *Hyloicus pinastri* L. a terület gyakori állatai. Az európai elterjedésű *Bupalus piniarius* L. a körzetben nem gyakori, bár sokfelé erdészeti kártételéről ismeretes. Vitatott a faj áttelelési stádiuma. Véleményem szerint valószínű a telelés bábstádiuma, mert gyűjtöttem példányokat április 1–4 között is. Az *Ellopia fasciaria* L.-vel egyidőben megjelent *Thera obeliscata* Hufn. a következő évben

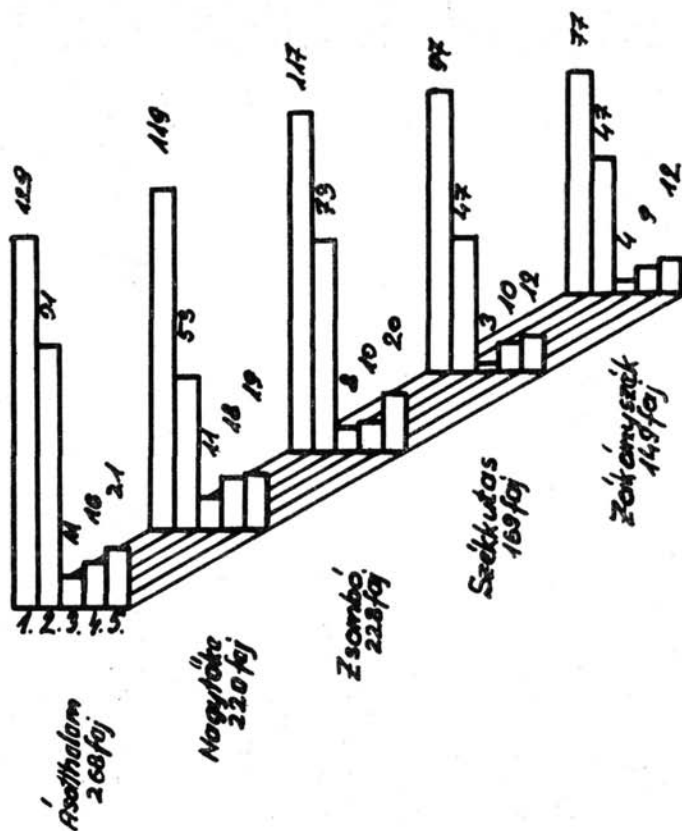
egyáltalán nem került csapdába, sem manuálisan begyűjtésre, holott az erdő fenyő-állományában lényeges változás nem történt. A bizonyára ideiglenes eltűnése még magyarázatra vár. A tipikus löszpusztai fajok közül gyakori az *Oxycestra geographica* F., míg az ugyancsak löszpusztai *Ochnogyna parasita* Hb. egyetlen példánya sem került csapdába és más úton begyűjtésre. Köztudott a *Noctuák* vándorlási hajlama és alkalmassága, ezért mint vándor említendő a hazai lepidopterológusok körében szinte alig ismert, közel-keleti eredetű *Noctua haywardi* Tams. E faj, hétféves rendszeres gyűjtés után, 1977-ben jelentkezett először, és azóta minden évben gyűjthető néhány példánya (Kovács—Varga, 1979).

A Dugonics-erdei fénycsapda négy év alatt 129 Noctuida, 91 Geometrida, 11 Notodontida, 16 Arctiida, 21 egyéb, összesen 268 fajt gyűjtött.

Algyő

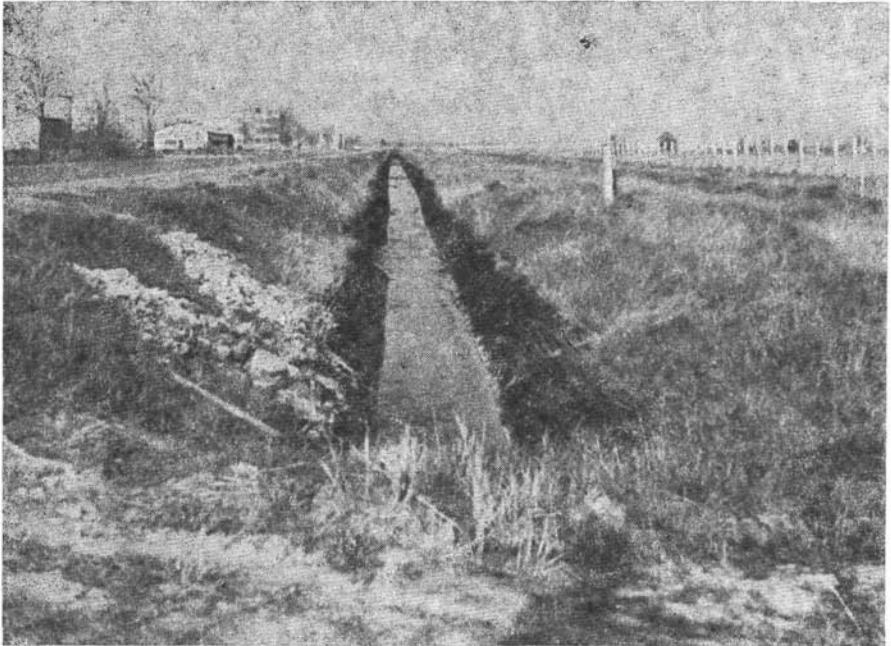
A századforduló után fokról-fokra (sőt az olajtermelés megkezdése következtében egy csapásra) tűnt el az ősi növénytakaró, mely a gátak közé szorított hullámtereken még nyomokban fellelhető. Mezőgazdálkodás, vízszabályozás és olajtermelés együttesen túl sok egy természetes flórának.

A mélyedésekben gyakori az ártéri és mocsári gyomnövényzet (farkasfag: *Bidens tripartitum*). A hullámterek elgyomosodott szakaszain az olasz szerbtövis (*Xanthium italicum*) gyakori. A község közvetlen környékén már fokozott kultúr,

2. ábra. Öt fénycsapda összesített fajdiagramja. 1. sík: Noctuidae, 2. sík: Geometridae, 3. sík: Notodontidae, 4. sík: Arctiidae, 5. sík: egyéb fajok

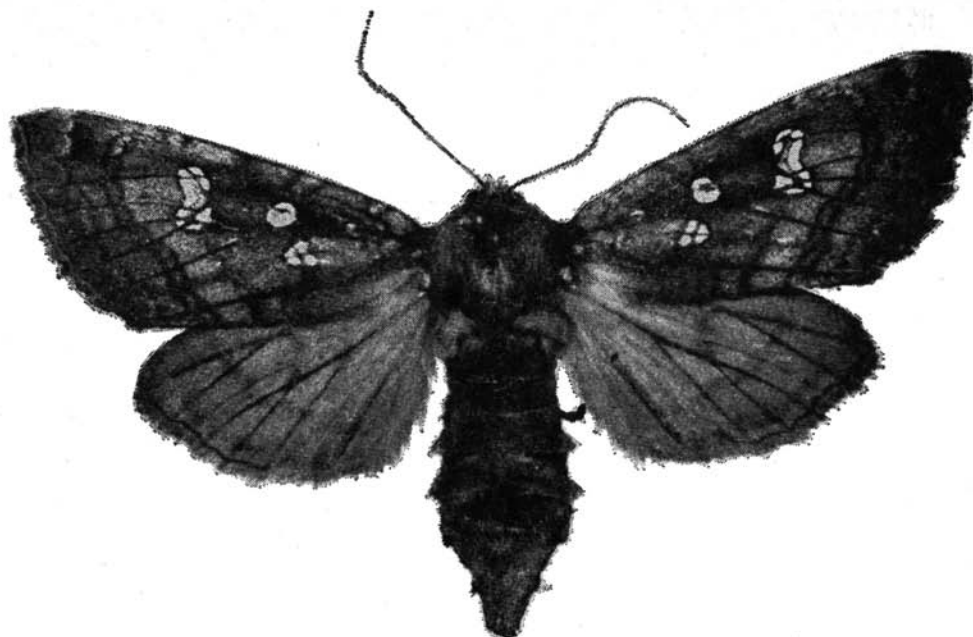
2. kép. Egy vízelvezető árok olajszenyeződése Algyőn (Kovács Sándor Tibor felvétele)

elsősorban zoogén hatás érvényesül (aprójószág taposta gyomnövényzet). A hullámterek zónájában „botoló füzes” alakult ki. Levágott ágait árvíztöltések erősítésére használják (*Salicetum albae fragilis hungaricum*). Gyakori, hogy a tavaszi belvíz-maximumok idején a hulladék ásványolaj több holdnyi területet von be a víz felületén elterülve, néhány mikronos vastagságban. Még gyakoribb ez a jelenség az utak mentén húzódó árkok vizének felületén.

A mostoha élőhelyek lepkeállományának jelentős része igen széles ökológiai tűrőhatárú, továbbá hygrophil fajokból kerül ki. Itt említendő, hogy a hazánk több pontján előkerülő *Hydraecia leucographa* Bkh. (*Gortyna borelii lunata* Pierr.) 1979-ben a Tisza—Maros-szög algyői részén, 1981-ben Szeged belvárosában jelentkezett egy-egy példánnyal. A terület lakója még a *Scopula immutata* L. és az *Eustrotia uncula* Cl. Közepes nedvességigényű fajok közül az *Apamea monoglypha* Hufn. és nagy számú *Diacrisia sannio* L. gyűjthető. A nádas-gyékényes-sásos területek társulásainak legjellemzőbb fajai (valamennyi *Archanara* faj, *Rhizedra lutosa* Hb., *Sedina büttneri* Her. stb.) a nádas és sásos asszociáció ellenére a területről valószínűleg már hiányoznak. Nyugat-palearktikus faj az *Everes alcetas* Hfgg., mely a Tisza mellékéről több helyről ismeretes (Uherkovich, 1976), a megyében csak Algyő térségében volt gyűjthető; hasonlóan a *Sterrhia laevigata* Scop., melynek két példánya (Algyő, Maros-szög) gazdagítja a megye faunáját. Ugyancsak mediterrán elem a nálunk ritkán előforduló vándor, a *Grammodes stolidus* F., melyből két elsőgenerációs (júl. 1., ill. júl. 12) és egy második generációs (okt. 17) példányt tudtam gyűjteni. Valószínű, hogy a második generáció, hazánkban, vagy a Déli határhoz közel tenyészett, mert az őszi példány ex larva minőségű.

Megfigyelési adat, hogy az 1972—81 között az olajmező fáklyalángjaiba repülő és még felismerhetően lehulló tetemek között 296 *Proserpinus proserpina* L. és 86 *Acherontia athropos* L. volt fellelhető.

3. kép. *Gortyna borellii lunata* Pierr. példány a Marosszögből (Toppantóné felvétele)

Zsombó

A zsombói gyűjtőhelyek (a fénycsapda, a láprét, az ősláp és az erdő) egymáshoz nagyon közel helyezkednek el.

Az erdő gyöngyvirágos tölgyliget (*Convallario-Quercetum*) eredeti tölgyesekre jellemző növényfajokkal (*Geum urbanum*, *Polygonatum latifolium*, *Convallaria majalis*, különböző ibolyák és *Humulus lupulus* = komló (Csongor, szóbeli közlés).

Láprétje kékperjés rét (*Molinietum coeruleae*). Az erdőt környező réteken homokháti növénytakaró alakult ki. Szórfűgyepes, pimpós-soványcsekeszes állomány (*Potentillo-Festucetum Pseudovinae*).

Az ősláp lápi borókafüzes (*Salicetum cinerea*) „rekettyés társulással”, zsombék-sással (*Carex elata* (Csongor, szóbeli közlés).

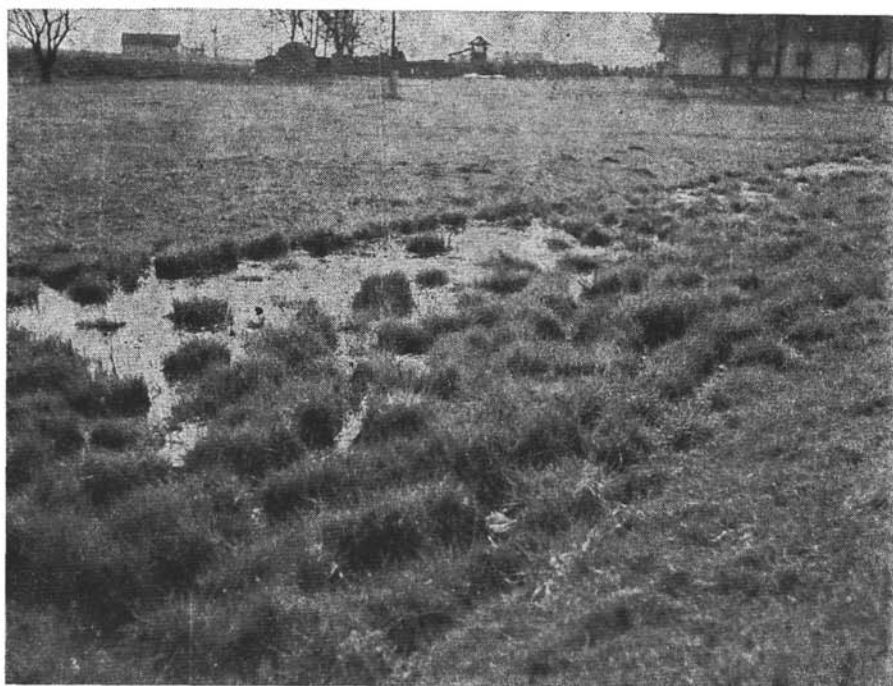
Az egész terület része annak a tájnak, melyet Zsombó—Balástya—Zákányszék háromszögbe zárva Szögi-hegy néven ismerünk. Itt uralkodók a sömlyékrétek, melyek tavasszal víz alatt vannak, szoloncsák talajon nádas vizenyős területek (*Phragmation*), gyékénnyel (*Typha latifolia* és *angustifolia*) sziki kákás foltok (*Bolboschoenus maritimus*), később mocsári kosbor (*Orchis laxiflora*), kakuk-szegfű (*Lychnis flos-cuculi*) és csormolya (*Rhinantus*) a fontosabb, jellemző (aszpektusra jellemző) növényfajok. Állománya a tarackos tippannak, melyről a nevéet kapta (*Astero-Agrostetum albae*). A kertek között ruderális szövetkezetek alakultak ki (Csongor, szóbeli közlés).

A Szögi-hegy és környéke nem szolgál faunánk löszpusztai-erdőszyep elemeinek élőhelyéül. E csoportból csupán az *Arctia hebe* L.-t (*Ammobiota festiva* Hufn.-t), mely egyébként előfordul homokon és melegebb dolomiton egyaránt, tudtam gyűjteni jelentéktelen mennyiségben. Itt a Nagyalföldre jellemző alaptípusú fajok is kevésbé elterjedtek. Legnagyobb számban a szubmediterrán psammophil *Hipparchia*

statilinus Hufn. fordul elő, melynek példányai Dél felé, Szeged város kivételével, az országhatáron túl is gyakoriak. Alkalmas életfeltételt talál néhány szűkebb ökológiai tűréshatárú faj is, köztük elsősorban hygrophil elemek (*Archanara dissoluta* Tr. és *Archanara neurica* Hbn. csak Zsombón, míg az *Archanara sparganii* Esp. példányai az egész Szögi-hegy területén előfordulnak a *Hydraecia micacea* Esp., valamennyi *Eustrotia*, *Scopula corivalaria* Kretschm. és *Sedina büttneri* Her. fajokkal). Annak ellenére, hogy a láprétektől az alig nedves legelőig a folyamatosan átmeneti formák mind megtalálhatók, a közepes nedvességigényű fajok gazdag csoportjának típusseleimét egyáltalán nem tudtam gyűjteni (pl. *Diacrisia sannio* L.). A nagyobb példányszámban csapdába kerülő „Sybilla típusú” *Eucharta amethystina* Hbn. és *Hyssia cavernosa* Ev. mellett a hasonló igényekkel bíró *Eucharta virgo* Tr. nem fordult elő. Nyugat-palearktikus-quercentális elemek csak nyomokban jelentkeztek (*Bena prasinana* L. néhány példány Zsombón).

Jelentős és gazdaságilag sem közömbös néhány kártevő magas egyedszáma. Nyolcéves átlagban *Scotia segetum* Schiff. 2,59%, *Scotia exclamationis* L. 2,43%, *Lymantria dispar* L. 0,81% volt. Ellenben *Hyphantria cunea* Druryból 1974-ben 30,94%, 1976-ban 34,51% volt a zsombói csapdában.

A Szögi-hegy térségében csak két fénycsapda működött. Zsombón, ahol 228 fajból 117 Noctuida, 73 Geometrida, 8 Notodontida, 10 Arctiida, 20 egyéb faj; míg Zákányszéken a 149 fajból 77 Noctuida, 47 Geometrida, 4 Arctiida, és 12 egyéb faj került csapdába.

4. kép. Szögi-hegyi részlet (Kovács Sándor Tibor felvétele)

Mártély—Körtvélyesi Tájvédelmi Körzet

Ez a terület két szigetből áll, melyet egyik oldalról az élő Tisza, a másiktól annak egy-egy holt ága határol. Növényzete hygrophil.

Mártély magasabb térszintjén kanadai nyárasok (*Populus canadensis*) smaragd-zöld kaszálóréttekkel, tiszaparti margitvirággal (*Chyanthemum serotinum*), réti füzénnyel (*Lythrum salicaria*), nádalyfüvel (*Symphytum officinale*). Pántlikafüves semlyékek váltakoznak sásfoltokkal (*Baldingeretum arundinaceae*) (Csongor, szóbeli közlés).

Körtvélyes, fehér fűzliget (*Salicetum albae*), alján csalánnal vegyült szederbozót (*Urtica urens*, *Rubus idaeus*), füzénnyel és sárga nőszirmmal (*Lythrum*, ill. *Iris pseudacorus*). Az erdők facsoportjait amerikai kőrís (*Fraxinus americanus*) élénkíti gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) cserjével (Csongor, szóbeli közlés).

A hullámtéri rét növénytársulása fajokban gazdag ecsetpázsitos és harmatkásás mocsárrét (*Alopecuretum pratensis*); Carici-Thyphoidetum *arundinaceae*; *Glycietum maximae* (Andó—Bodrogközi—Marián, 1974).

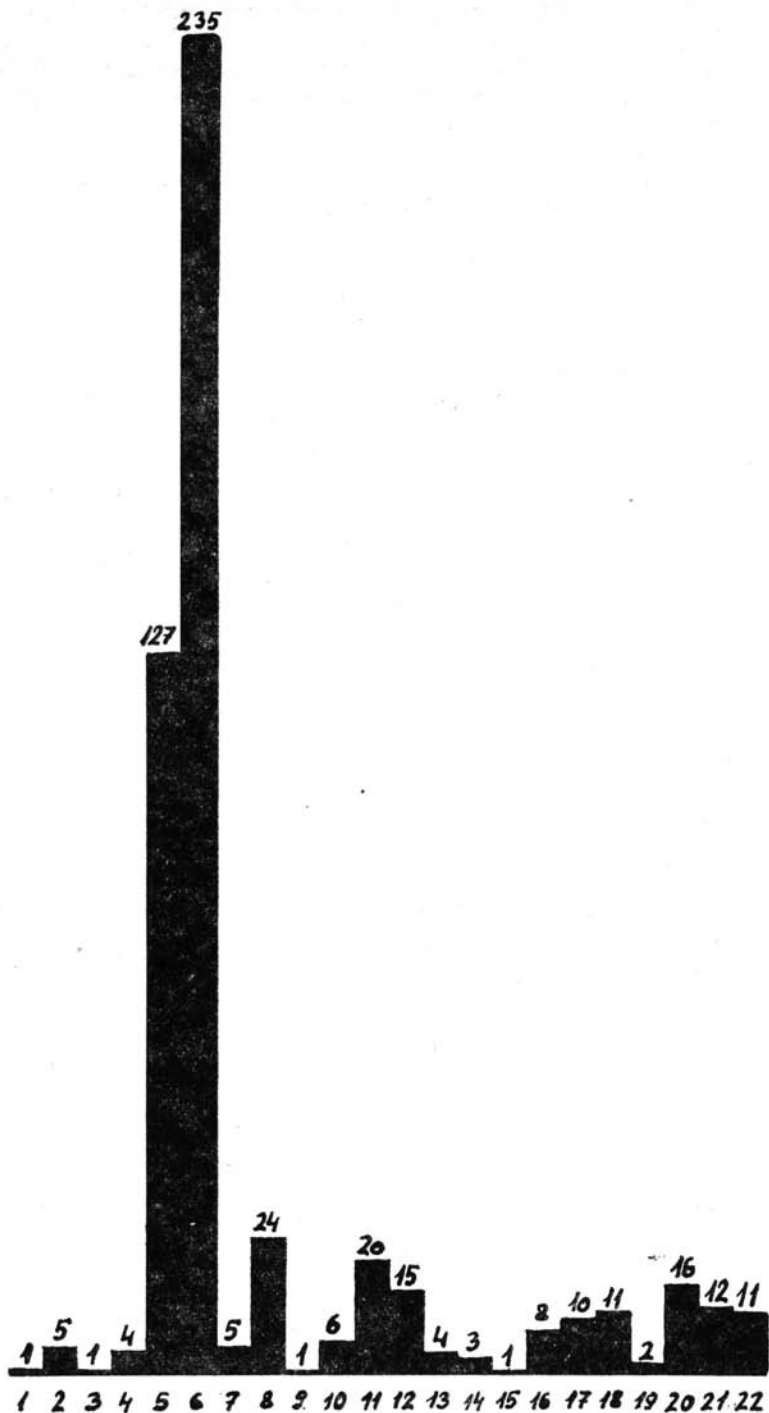
A Mártély—Körtvélyesi Tájvédelmi Körzet területéről 2677 imágó determinálása alapján 224 fajt lehetett kimutatni, melyből 24 faj 119 példánya Diurna. A teljes jegyzék 200 éjszakai fajából 147 mártélyi, 115 körtvélyesi gyűjtés. A közös fajok száma mindössze 66, a teljes anyag 30,3%-a.

A gyűjtött anyag nagyrésze az euraszibíriai faunakör euryök alaptípusú fajai, nem kapcsolódnak speciális növénytársulásokhoz, általánosan elterjedtek és többnyire gyakoriak (pl. a polifág *Spilosomák*, melyek lágyszárúakon élnek). A feltöltődési társulások nádas-gyékényes-magasságos elemei már szűkebb körben elterjedt csoport (pl. *Archanara cannae* Esp., *Archanara sparganii* Esp., *Scopula corriularia* Kretschm., *Celaena leucostigma* Hbn.). A helophil ökotípusú elemek közül a legjellemzőbbek: *Eucarta amethystina* Hb., *Eucarta virgo* Tr. és a *Hyssia cavernosa* Hbn. A nagy egyedszámú *Pelosia muscerda* Hufn. ligeterdei—láperdei társulások típusállata, de a lápréti—mocsárréti és egyben az Alföldünkre legjellemzőbb főbb fajai szintén megtalálhatók, nem kis mennyiségben (pl. *Eustrotia uncula* L., *Scopula immutata* L., *Hydraecia micacea* Esp.). Nagyobb számban fordul még elő a lomberdei hygrophil elemek közül a *Sterrhia nitidata* H. — Sch. Ritkaságként említendő a szubmediterrán *Aplasta ononaria* Fuessl. és az *Eilicrinia cordiaria* Hb., míg a szárazabb élőhelyet igénylő psammophil *Sterrhia sericeata* Hb. már jóval gyakoribb a körzet faunájában. A pontomediterran elterjedésű *Ocnogyna parazita* Hb. a megyében csak a Tiszától keletre eső területen gyakori, a Duna—Tisza-közi területről egyetlen példány sem jelentkezett. Mártélyi előfordulása rendszeres. Évente egy-egy imágóval jelentkezik az aralo-kaspi elterjedésű szikespusztai *Discestra dianthi* Tausch. A zárt lomberdei (*Dasychira pudibunda* L.) és a déli-kontinentális tölgyerdei (*Bena prasinana* L.) fajok sem ritkák a terület faunájában. Rendszeres vendégként említendő az oda berepülő, fenyőféléken élő *Panolis flammea* Schiff.

A Mártély—Körtvélyesi Tájvédelmi Körzet macrolapidoptera anyaga a következőkből állt össze: 88 faj Noctuida, 62 Geometrida, 13 Notodontida, 10 Arctiida, 27 egyéb.

Nagytőke, Székkutas

A Tisza, a Maros és a Körös által határolt lösztábla alig szabdalt sík terület. A tábla alacsonyabb teknőiben levő szikeseket (melyek feltöretlenek) leszámítva általában kultúrtájat találunk. Botanikailag három jól jellemezhető területre tagolódik: szántóföldekre, rizsvetésekre, szikes legelőkre, ill. kaszálókra.

3. ábra. A felkutatott fajok összesítésének diagramja. 1. Hepialidae, 2. Cossiidae, 3. Aegeridae, 4. Zygaenidae, 5. Geometridae, 6. Noctuidae, 7. Nolidae, 8. Arctiidae, 9. Endrosidae, 10. Lymantridae, 11. Notodontidae, 12. Sphingidae, 13. Thyatiridae, 14. Drepanidae, 15. Saturniidae, 16. Lasiocampidae, 17. Hesperidae, 18. Pieridae, 19. Papilionidae, 20. Lycaenidae, 21. Nymphalidae, 22. Satyridae

Az egykori nagykiterjedésű löszhátak növényvilága csak nyomokban maradt meg, főleg utak és mezsgyék mentén. Kisebb foltokban szikes „maradványerdők” (Querceto-Fraxineto-Ulmetum) szikes rétekekkel körülvéve, mézpázsittal (*Puccinellia limosa*), egérárpával (*Hordeum hystrix*) és mézelő növényfajokkal (Csongor, szöbéli közlés).

A térségben működő két fénycsapda az Országos Növényvédelmi és Agrokémiai Központ fénycsapdahálózatához tartozik. Mindkét helyről (Nagytóke, Székkutas) csak a csapdák által gyűjtött anyag került feldolgozásra. Nagytókéén, a folyók holt ágainak és a csatornák közelsége miatt a fauna lényegesen gazdagabb, elsősorban lágyszárúakon élő fajokban, míg Székkutas faunája, földrajzi helyzete miatt, inkább pusztai és sziki állomány.

A nagytókei fénycsapda 220 fajt gyűjtött, mely anyag megoszlása a következő: 119 Noctuida, 53 Geometrida, 11 Notodontida, 18 Arctiida, 19 egyéb faj.

A székkutasi csapda által gyűjtött 169 faj 97 Noctuidából, 47 Geometridából, 3 Notodontidából, 10 Arctiidából és 12 egyéb fajból áll.

IRODALOM

- Abafi-Aigner Lajos* (1898), A lepkészet története Magyarországon. Budapest, 3—149.
- Abafi-Aigner Lajos* (1907), Magyarország lepkéi. Budapest.
- Andó Mihály—Bodrogközgy György—Marián Miklós* (1974), Mártély-Sasér Tájvédelmi Körzet társadalmi hasznosításának és természeti földrajzi alapjai. Acta Biol. 20. Szeged.
- Danszky* (1963), Magyarország Tájainak erdőfejlesztési, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai VI. — Nagyalföld erdőgazdasági tájcsoport. Budapest.
- Erdős József* (1938), *Eilicrinia trinotata* Metz. a Nagyalföldön. Folia Ent. Hung. 4. Budapest, 53—55.
- Gozmány László* (1968), Nappali lepkék. — Diurna. Fauna Hung. 16/15. Budapest, 7—204.
- Gozmány László* (1970), Bagolylepkék I. — Noctuidae. Fauna Hung. 16/11. Budapest, 6—151.
- Györfly György—Móczár László* (1981), Ártéri szikes és homokos területek repülő rovarközösségeinek vizsgálata Malaise csapdával II. — Mennyiségi viszonyok. Acta Biol. 27. Szeged (in print.).
- Gyulai Péter—Uherkovich Ákos—Varga Zoltán* (1974), Újabb adatok a magyarországi nagylepkék elterjedéséhez. Folia Ent. Hung. 27. Budapest, 75—87.
- Jávorka Sándor—Csapodi Vera* (1975), Iconographia. Budapest, 1—576.
- Koch Manfred* (1972), Wier bestimmen Schmetterlinge III. — Eulen. Leipzig und Berlin, 39—261.
- Kovács Sándor—Varga Zoltán* (1979), *Noctua haywardi* Tams, 1926 (Lep.: Noctuidae) — új bagolylepké faj a magyar faunában; adatok a faj elterjedéséről. Folia Ent. Hung. 32/1. Budapest, 223—226.
- Kovács Sándor* (1981), Adatok a Mártély—Körtvélyesi Tájvédelmi Körzet Lepidoptera-faunájának ismeretéhez I. Tiscia. Szeged (in print.).
- Kovács Lajos* (1953), Magyarországi nagylepkék és elterjedésük. Folia Ent. Hung. 6/2. Budapest, 77—164.
- Körtvélyessy László* (1963), Bodnár Bertalan. Bethlen Gábor Gimn. Évkönyv 1963/64. Hódmezővásárhely, 49—56.
- Móczár László—Györfly György* (1981), Ártéri szikes és homoki területek repülő rovarközösségeinek vizsgálata Malaise csapdával I. Acta Biol. 27. Szeged (in print.).
- Muhi Jánosné—Pálfi György* (1957), Adatok a zombói Ósláp élővilágának ismeretéhez. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve II. Szeged, 101—109.
- Ormos Pál* (1963), Nagyjaik. Bethlen Gábor Gimn. Évkönyve 1963/64. Hódmezővásárhely, 62—63.
- Szent-Ivány József* (1944), A Nagyalföld geometridáinak fenológiája és elterjedése. Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve 1944/45-1. Szeged, 334—360.
- Uherkovich Ákos* (1967), Die Tagfalter der Tisza—Tales. Tiscia 3. Szeged, 57—65.
- Uherkovich Ákos* (1968), Beiträge zur verbreitung der Tagfalter im Tisza—Tal. Tiscia 4. Szeged, 103—109.
- Uherkovich Ákos* (1973), Neuere beitrage zur Kenntnis der Gross-Schmetterlinge des Tisza—Talles, mit Besonderer rücksicht auf die Umgebung von Tiszafüred. Tiscia 8. Szeged, 83—93.

- Varga Zoltán* (1964), Magyarország állatföldrajzi beosztása a nagylepkéfauna komponensei alapján. *Folia Ent. Hung.* 17. Budapest, 119—159.
- Vánky József—Vellay Imre* (1894), Adatok Szeged vidékének állatvilágához. A Szegedi Kir. Főreáliskola Értesítője. Szeged, 1—36.
- Vellay Imre* (1899), Adatok Szeged faunájához. V. — Lepidoptera. *Rovartani Lapok.* Budapest, 183—184.
- Vojnits András* (1980), Araszolólepkék I. — Geometridae. *Fauna Hung.* 16/8. Budapest, 14—157.

**TYPISCHE SCHMETTERLINGSENSEMBLE (LEPIDOPTERA)
DER ÖKOSYSTEME IM ALFÖLD UNGARNS (KOMITAT CSONGRÁD)**

Sándor Tibor Kovács

Die Studie wertet die im 1. Band der *Folia Entomologica Hungarica* publizierte Arbeit von Kovács Sándor Tibor, Angaben zum Wissen über die Schmetterlingsfauna im Komitat Csongrád, (1982) aus. Der Verfasser veröffentlicht hier die Ergebnisse seiner von 1969 bis 1981 geleisteten Forschungsarbeiten und Beobachtungen, und beurteilt, neben der gleichzeitigen Bezeichnung ihrer Lebensräume, die Elemente der von ihm nachgewiesenen 62 Rhopalocera- und 460 Heteroceraarten in ihrer Gesamtheit, die aus ökologischem und tiergeographischem Aspekt systematisiert worden waren. Die Arbeit geht auch auf die im Komitat Csongrád in der Vergangenheit geleisteten Forschungen auf dem Gebiet der Lepidoptereologie ein.

— . —

Im ersten Teil meiner Arbeit zähle ich sämtliche Angaben auf, die ich aus der Fachliteratur, durch eine umfangreiche Korrespondenz und in eigenen Forschungen zusammentragen konnte und die mit der Schmetterlingskunde auf dem Gebiet des Komitats Csongrád in Verbindung zu bringen sind. Im weiteren verwendete ich die Angaben meiner eigenen Sammlung, um die Fauna des Komitats vorzustellen.

Der Bestand meiner Sammlung stammt zum großen Teil von der Pflanzen- und Tierschutzstation des Komitats, aus den Lichtfallen des Móra Ferenc Museums in Asotthalom und Ópusztaszer (die Coleoptera Sammlung ist systematisiert), sowie aus eigenem Sammelmateriale. Von 1969—1981 konnte ich 62 Rhopalocera- und 460 Heteroceraarten nachweisen.